

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ І ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Сьогодні українське суспільство перебуває у стані кризи, що посилює суперечливі тенденції у свідомості особистості та її поведінці, дисбаланс ціннісних орієнтацій суспільства та індивіда. Вектором вирішення цієї складної соціальної проблеми може бути модернізація сучасної української освіти, спрямована на якісні зміни в її методології та змісті і посилення практичної складової.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, модернізація освіти, криза цінностей, практика освіти, фундаменталізація, гуманізація, неперервність.

Сегодня украинское общество находится в состоянии кризиса, что усиливает противоречивые тенденции в сознании людей и их поведении, дисбаланс ценностных ориентаций общества и индивида. Вектором решения этой сложной социальной проблемы может быть модернизация современного украинского образования, направленная на качественные изменения в ее методологии и содержании и усиление практической составляющей.

Ключевые слова: ценностные ориентации, модернизация образования, кризис ценностей, практика образования, фундаментализация, гуманизация, непрерывность.

Today, Ukrainian society is in a state of crisis that exacerbates conflicting trends in the minds of people and their behavior, the imbalance values of society and the individual. Vector address this complex social problem may be modernization of contemporary Ukrainian education, aimed at qualitative changes in its methodology and content and strengthening the practical component. Modernization should be based on fundamentalization, humanization and continuity. Also it should be directed aims to search for certain pedagogical innovations, aimed at the achievement of such an important result, as the Personality of the XXI century.

Keywords: values, modernization of education, crisis of values, educational practices, fundamentalization, humanization, continuity.

Актуальність теми дослідження. Актуалізація проблеми ціннісних орієнтацій та світоглядної позиції сучасної особистості не є випадковою. Вона, безумовно, є відображенням усіх соціальних змін минулого століття в Україні, які відбулися в результаті переходу від попередньої тоталітарної держави, а також тих

глобальних й антиглобальних процесів у світі, які активно розгортаються сьогодні і відображаються в свідомості індивідів. Людство входить в епоху інтенсивного обміну інформацією, кроскультурних комунікацій, розширення свободи і відкритості спілкування та співпраці. Все це змінює параметри, філософію та зміст підготовки людини до життя та праці засобами освіти. Сьогодні освіта все більш рельєфно постає як механізм і технологія людинотворчості, людина – як суб'єкт суспільства знань, здобуття та оновлення яких має здійснюватись протягом усього життя.

Сучасне українське суспільство переживає складний період свого розвитку, коли у суспільній свідомості продовжують домінувати ще пострадянські цінності, а сучасні реалії потребують від особистості зовсім інших орієнтирів. Світ починає диктувати людині свої нові вимоги, а діалектика взаємодії між світом і людиною стає такою: чим вищим стає рівень технологічного виробництва і всієї людської діяльності, тим від людини вимагається ще вищий ступінь її розвитку та взаємодії з навколишнім середовищем. Ці вимоги-виклики до особистості, відповіді на які має дати освіта, також стають глобальними і не зводяться суто до її технологічних та інформаційних компетенцій: повинні гармоніювати висока кваліфікація, віртуозне оволодіння технікою, гранична компетенція з соціальною відповідальністю та загальнолюдськими моральними цінностями. Для досягнення такого бажаного сучасного ідеалу особистість має докласти вагомих зусиль, більшість яких залежить від чітко сформованих ціннісних орієнтацій, що знаходять своє відображення у цілях, соціальному виборі, уявленнях, ідеалах, інтересах особистості в умовах реальної взаємодії зі світом.

Отже, саме життя вимагає від освіти вирішення суспільних завдань і протиріч, що назріли протягом останнього століття. Необхідні кардинальні зміни, модернізація механізму, змісту освіти і форм її прояву. Нагальні потреби практики XXI століття, розвиток соціального знання, загальна трансформація світоглядних і моральних цінностей диктують відповідне оновлення національної системи освіти, що має закладати фундамент держави.

Ступінь наукової розробки проблеми. До проблеми модернізації сучасної освіти в Україні звертались такі науковці, як В. Андрущенко, В. Бех, Г. Волинка, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кизима, К. Корсак, В. Кремень, Л. Куліненко, В. Луговий, М. Лукашевич, С. Максименко, М. Михальченко, В. Рибалка, В. Рижко, В. Ярошовець та інші. Проте означена проблематика все ще не має остаточно визначених контурів, однозначних параметрів модернізації, пропозицій щодо конкретних практичних змін.

Вивченню системних змін, що сьогодні відбуваються у світогляді особистості, її ціннісних орієнтаціях та соціально-практичній діяльності присвячена велика увага таких науковців, як Л. Губерський, Г. Горак, І. Березко, Я. Ніколаєнко, В. Вашкевич, В. Пазенок, В. Лях та інших. Вся наукова еліта України погоджується із думкою про те, що сьогодні соціум потребує активного повернення до культу духовних цінностей і розуму, такої особистості, в основі ціннісних орієнтацій якої домінують позитивні моральні ідеали та принципи добра, краси, совісті, справедливості, так необхідні в наш час у виборі засобів досягнення поставленої мети й олюднення усіх сфер суспільства. Саме тому вектором вирішення цієї складної соціальної проблеми є радикальна модернізація сучасної української освіти, вивчення специфіки якої і є **метою** цієї статті.

Так, В. Андрущенко акцентує увагу на тому факті, що соціально-політичні реформи в сучасному українському суспільстві призвели до швидкого знищення цінностей попередньої тоталітарної держави, які вже не працюють. Нажаль, нової й чіткої загальноприйнятої програми державного будівництва поки ще не створено, через що в країні, яка має створювати новий спосіб життя – плюралістичний, толерантний, демократичний, – виникає багато суперечностей: відсутність моральних авторитетів в Україні; плюралізм та криза цінностей, які ще не може виробити еліта – декларовані демократичні й антидемократичні, ринкові та антиринкові цінності у суспільній свідомості нації чітко не розмежовані; європоцентризм; тяжіння до західних цінностей тощо. Саме це, на думку автора статті, заважає побудові бажаного суспільства, призводить до кризи ідентичності (як стану невизначеності щодо оптимального напрямку розвитку суспільства та

руйнування усталеної системи цінностей) й в цілому негативно впливає на формування ціннісних орієнтацій особистості, особливо молоді, якій належить майбутнє. Адже молодь – це та частина суспільства, яка завжди прагне змінити існуючий стан речей (Андрущенко В., 2009, с. 426), у першу чергу підвищити матеріальне становище суспільства, в якому вона живе.

Можна погодитися із В. Андрущенко (Андрущенко В., 2009, с. 527), що сьогодні, нажаль, дуже часто ми зіштовхуємося з моральними парадоксами, які породжують абсолютну безвідповідальність індивіду перед соціумом. З одного боку, ми вимагаємо і говоримо про моральне ставлення до себе, а з іншого боку – не дотримуємося самі цих бажаних суспільством моральних імперативів. В результаті такого морального роздвоєння особистості добро очікується тільки для себе, а зло адресується іншому. Як не прикро, але суспільство, в якому складаються такі відносини, поступово в майбутньому стає вже для інших країн небезпечним партнером.

Для вирішення проблем майбутнього етапу суспільного розвитку потрібна якісно нова Особистість, яка б володіла значно вищим інтелектуальним, моральним або енергетичним потенціалом, ніж представники попереднього покоління людей. Щоб зберегти і покращити моральний авторитет нашої держави в очах розвинутих країн світу необхідно усім нам навчитися гідно ставитися один до одного, знайти справжній сенс життя, переборюючи моральне роздвоєння. Серйозним кроком у цьому напрямі мають стати реальні внутрішні реформи системи освіти. Освіта, від якої залежить майбутнє нації, має відродити духовну атмосферу, побудувати цивілізоване суспільство на основі засвоєння фундаментальних цінностей людства. І тоді вже поступово в міру розвитку соціуму і культури, основну відповідальність за моральний прогрес людини буде перебирати на себе громадянське суспільство.

Задля цього сьогодні система національної освіти потребує впровадження такого механізму її оновлення, завдяки якому весь освітній процес має відповідати вимогам сьогодення і неминучого майбутнього, прогнозуванням якого активно займаються футурологи, культурологи, політологи тощо. Модернізація має відбуватися на засадах фундаменталізації, гуманізації і неперервності. Вона має

бути спрямована на якісні зміни в її методології і посилення практичної складової. Адже практика – це той важливий чинник, який визначає контури майбутнього суспільства, місця і ролі людини в ньому, як людини ділової, практичної.

Модернізація передбачає також розбудову теорії та практики освіти, оновлення її змісту, форм прояву та механізмів функціонування у суспільстві, що в умовах української реальності трансформується у некерованому режимі на рівень інформаційного типу розвитку. Також вона вимагає пошуку певних педагогічних інновацій, спрямованих на досягнення такого важливого результату, як Особистість XXI століття.

Безумовно, ціннісні орієнтації особистості, як регулятори її поведінки, формуються під активним впливом базових цінностей суспільства, проте цей процес не є суто механічним. Індивід завжди є творцем свого внутрішнього світу та власних життєвих перспектив, а суспільні орієнтири не завжди збігаються з індивідуальними. Проте суспільні проблеми одночасно можуть породжувати й проблеми у духовній сфері громадянського суспільства, що виявляються у відсутності свободи думки, слова, совісті та механізмів для їхньої реалізації, для забезпечення можливостей самовираження особистості та її духовного зростання. Ці фактори, у свою чергу, можуть слугувати причиною виникнення серйозних психологічних криз особистості, і тільки виходячи з власної ієрархії цінностей, чітких ціннісних орієнтацій та вольової сфери особистість може узгоджувати життєві цілі з реальністю та ефективно досягати власної мети.

Важливе методологічне розуміння окресленої проблеми знайшло своє відображення в культурологічних теоріях постмодернізму та комунікативної практичної філософії. Так, на думку А. Єрмоленка, «...модернізація нашого суспільства розвивається як вкрай суперечливий процес, здійснюваний на тлі переходу розвинутих країн до постмодерних суспільних утворень» (Єрмоленко А., 1999, с. 223). Можна погодитись із думкою вченого про важливу роль нових соціальних рухів у сучасному суспільстві, які слід підтримувати й розвивати, адже вони обумовлюють зміни у моральній сфері нашого суспільства. Перехід суспільства від доконвенціональної моралі до конвенціональної й

постконвенціональної моралі з її демократичним потенціалом (за теорією Л. Кольберга, К.-О. Апеля, Ю. Габермаса та ін.) – це умова прогресивного розвитку держави.

В основі постконвенціональної моралі закладений принцип справедливості, толерантності та взаємоповаги особистостей, що стверджується шляхом комунікативної раціоналізації життєвого світу та створенням механізмів дискурсивного обґрунтування моральних норм і цінностей.

Представники концепції постмодерну відстоюють точку зору про те, що ця концепція повинна зберегти певні імпульси попередньої епохи модерну (правова держава, права людини) і одночасно розвинути їх далі в новий синтез субстанціальності і модернізації. Розвиток, відповідно до цієї концепції, розглядається не за кількісними, а за якісними показниками. При цьому все більшого значення набувають духовні, культурно-моральні компоненти суспільства. Головна ідея постмодернізму полягає саме в новому синтезі раціоналізму й ірраціоналізму, що є особливо необхідним в епоху глобалізації.

Представник сучасної філософської думки К. Касторіадіс приділяє особливу увагу моралі в ролі самоорганізації сучасного суспільства. Розглядаючи суспільство як систему, він називає основну рису сучасного західного суспільства – кризу «цінностей» та кризу в значеннях соціальної уяви, які «утримують суспільство у цілісності» (Касторіадіс К., с. 31]. На його думку, ми є соціальними істотами та живемо в соціальному світі, який, у свою чергу, є тим, чим він є, завдяки певній організації. Ми не є повністю детермінованими нашим середовищем або ж нашою ситуацією, але ми ними обумовлені набагато більше, ніж нам хотілося б думати. Наслідки наших дій вкинуті в соціально-історичний перебіг, приховані від нас, і тому ми не можемо заплющити очі на цей незалежний від нас розвиток.

Розділяючи думку К. Касторіадіса, ми стверджуємо, що суспільство не може існувати без більш-менш певного визначення загальноприйнятих базових моральних цінностей, спільного соціального блага. І саме стійкість особистості визначається наявністю в її свідомості чітких моральних переконань та впевненістю у моральних цінностях. Цю впевненість має закладати в індивіда саме освіта. Базові цінності, які

вона формує в свідомості індивіда, утворюють істотну частину уявних суспільних значень, які щоразу інституалізуються. У подальшому вони визначають розвиток кожного суспільства, впорядковують неформально інституалізовані норми та критерії.

Отже, здійснивши аналіз ціннісних орієнтацій особистості в умовах трансформації сучасного українського суспільства можна зробити такий **висновок**: Ціннісні орієнтації особистості, як регулятори її поведінки, формуються під активним впливом базових цінностей суспільства, проте цей процес не є суто механічним. Держава, яка розробляє сучасну освітню політику, має вивчати тенденції у духовно-культурних цінностях і ціннісних орієнтаціях для того, щоб вчасно аналізувати глибинні процеси, що відбуваються у суспільно-політичному, економічному і культурному житті суспільства, виявляти взаємозв'язки і взаємозалежності між змінами, що відбуваються у системі цінностей і ціннісних орієнтацій суспільства та індивіда (соціальної групи, класу тощо). У соціумі назріла необхідність радикальної модернізації системи національної освіти. Її лейтмотивом мають стати ліквідація застарілих міфів, своєрідної ідеологізації освіти, притаманної тоталітарному суспільству, наближення до сучасних соціокультурних реалій та прогнозованого майбутнього.

Найбільш оптимальними векторами трансформації сучасного освітнього простору є фундаменталізація, гуманізація і неперервність. Фундаменталізація освіти включає в себе дві складові: фундаменталізацію освітнього процесу і включеного в цей процес фундаментального освітнього знання. Показником фундаментального знання є здатність особистості у процесі пізнання формувати цілісний погляд на світ. Фундаменталізація освітнього процесу повинна відбуватися з урахуванням законів світоглядного становлення особистості, заснованих на пізнанні і перетворенні світу. Сутність гуманізації освітнього простору полягає у формуванні певної спрямованості, стилю мислення і діяльності людини, що зорієнтовані на освоєння і використання знань як засобу гуманізації життя. Неперервність освіти досягається шляхом гармонізації трьох начал: освітньої потреби особистості, освітньої спроможності інституціональних форм задовольнити

ці потреби і можливостей соціальної системи щодо забезпечення умов для перетворення освітньої потреби у стійкий мотив розвитку.

Перспектива подальших наукових досліджень заявленої проблеми: розробка стратегії і програми практичної реалізації модернізації системи національної освіти в Україні, ключову роль в якій має відігравати держава.

Література:

1. Вашкевич В. Історична свідомість студентської молоді: ціннісно-світоглядні орієнтири. Навч. посіб. – К.: Світогляд, 2010. – 274 с.
2. Горак Г.І., Березко. І.В., Ніколаєнко Я.М. Стратегія життя (філософський, етичний та психологічний вимір) / Г.І. Горак, І.В. Березко. Я.М. Ніколаєнко. – К.: Український Центр духовної культури, 2001. – 169 с.
3. Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи / Пазенок В.С., Лях В.В., Соболю О.М., Райда К.О., Єсипенко Д.М., Пархоменко Т.С., Федорченко В.К., Любивий Я.В. – К.: Український Центр духовної культури, 2001. – 380 с.
4. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Підручник. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
5. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
6. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз. / Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. – 2-е вид. – К.: Знання України, 2005. – 580 с.
7. Куліненко Л.Б. Праксеологічний вимір модернізації вищої педагогічної освіти: Автореф. дис...д-ра філос. наук: 09.00.10 / НПУ імені М.П. Драгоманова. – К., 2013. – 33 с.
8. Касторіадіс К. Політика та етика. – К.: Український філософський фонд, 1999. – 69 с.
9. Ціннісний дискурс в освіті в епоху глобалізації та інформаційної революції: Вибрані публікації представників наук. школи В. Андрущенка. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 550 с.